

(1948-2005)

En l'any que naix Josep Galan i Castany, el 1948, la llengua que se sent als carrers i places de Fraga, la seua ciutat, és la catalana, encara que ben pocs dels seus habitants la denominen d'aqueixa manera; l'habitual és referir-s'hi, en el millor dels casos, amb l'apel·latiu local de fragatí. Perquè cal recordar que Fraga era llavors —com en l'actualitat— una població de l'Aragó catalanòfon on, tot i que s'hi parlava català de manera quotidiana, les autoritats locals i el funcionariat foraster, en especial els mestres, s'esforçaven per inculcar als fragatins la idea que llur llengua no era la catalana, ni res que se li assemblés, sinó una mena de *chapurreado* —com solien anomenar-lo, despectivament i amb insistència, autoritats i funcionaris—; és a dir, una infecta i menyspreable barreja de llengües sense cap valor social i cultural.

Si bé ja en l'adolescència Josep Galan es mostra interessat en indagar intuïtivament, entre pagesos i familiars, sobre les característiques internes i sobre l'ús social de la llengua de casa i del carrer, és mentre estudia al Seminari Menor de Lleida —llavors encara, i fins al 1995, la parròquia aragonesa de Fraga formava part del bisbat de Lleida— que s'adona com

són d'escasses —gairebé inapreciables a ulls d'un profà— les diferències entre el seu parlar fragatí i els parlars dels companys d'estudis procedents de localitats administrativament (i històricament) catalanes. Així no és d'estranyar que quan, en els primers anys de la dècada del setanta del segle passat, es llicencia en Filologia Romànica per la Universitat de Barcelona tinga present que el «fragatí» no és altra cosa que una varietat local —com hi ha tantes altres— de la llengua català. Aquest convenciment fa que dedique la tesi de llicenciatura a l'estudi i descripció de la parla de Fraga i que acabe la introducció a *El habla de Fraga* —tesi de llicenciatura redactada sota la tutela del doctor Joan Veny i presentada en la convocatòria de setembre de 1973 a la Secció de Romàniques de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona— escrivint: «Concluyo esta Introducción con el deseo de que los fragatinos que lean esta tesina salgan con la idea de que “això que parlem e català” y de que, por tanto, hemos de aprender a leer y escribir en nuestro propio idioma: LO CATALÀ (sic)».

Finalitzada la formació acadèmica, Josep Galan exercirà com a mestre en diverses escoles catalanes —a l'escola de Santa Margarida de Montbui (Anoia), durant uns vint-i-cinc anys—, i amb constància aprofundirà en la descripció sincrònica de la parla de Fraga, descripció que el durà a publicar diversos treballs, bàsicament lexicogràfics, com ara el parell d'opuscles *Estudis lèxics de la parla de Fraga I* (1985) i *Estudis lèxics de la parla de Fraga II i III* (1987), la monografia *Estudi descriptiu de la llengua de Fraga* (1995), les vindicatives i prou extenses recopilacions *Lèxic esmorteït de la parla de Fraga* (1997) i *Modismes i frases fetes de la parla de Fraga* (2003). Aquest últim títol —a mig camí entre la lexicografia i la literatura popular— ens dóna peu a comentar, ni que sia breument, un altre aspecte de la preocupació i interès de Josep Galan per la recuperació i difusió de la cultura ancestral de Fraga: la literatura popular. Fruit d'aquest interès és la publicació de les compilacions en volum *Refanyer fragatí* (1987), *Les cançons de la nostra gent* (1993) i, ja en el camp de l'onomàstica, *Les motades de Fraga* (1994).

També la preocupació per les evidents mancances culturals, literàries i lingüístiques de la societat de la capital del Baix Cinca durà Josep Galan a la redacció i edició de la novel·la breu d'ambientació fragatina *Mort a l'Almodí* (1983) —primera obra literària en català d'un autor nascut a Fraga—, i a la publicació, en la dècada dels anys vuitanta, de poemes esparsos en diferents publicacions d'abast local.

Però sobretot, la preocupació per enfortir la feble consciència lingüística dels seus convinguts l'empeny, al costat d'altres companys fragatins amb inquietuds semblants, a la fundació, primer, cap a 1979, d'una manera més o menys informal i espontània, i el 1983 ja més formalment i legal, de l'Institut d'Estudis Fragatins. Més tard, a inicis de 1990, en veure la necessitat d'estendre l'activisme cultural i la vindicació lingüística a la resta del Baix Cinca, aquesta entitat cultural originàriament d'abast local canvia de nom per l'actual d'Institut d'Estudis del Baix Cinca (IEBC).

Des de la presidència, fins el desembre de 2004, de l'IEBC, Josep Galan gestiona l'edició de la revista local de caràcter miscel·lani *Batecs* (1988-1997), de la col·lecció *La Sitja* —amb la finalitat d'editar i divulgar en català treballs de tota índole centrats geogràficament en el Baix Cinca (amb vint-i-dos títols publicats fins ara mateix)—, de la col·lecció d'història local fragatina *Gallica Flavia* (amb sis volums fins ara mateix), i, des de 1997, de l'anuari d'investigació *Cinga*. Josep Galan també s'ocupa des de l'IEBC de fer possible nombrosos actes de foment lingüístic i de dinamització cultural, a Fraga i al Baix Cinca en general, com són l'organització de cursos de català per a adults, de campanyes a favor de l'oficialitat del català a la Franja i de xerrades i debats culturals, la celebració de diversos congressos, jornades de difusió cultural i sopars literaris, la creació i difusió de beques de recerca i dels premis 6 de no-

vembre de la Franja a la normalització lingüística, etc. En fi, un seguit d'actes i actuacions que resultaria massa feixuc descriure en detall.

En ser conscient Josep Galan, cada vegada més, que la defensa i el foment de la llengua de Fraga significa necessàriament la defensa i el foment de la llengua catalana a l'Aragó, en el marc general de la defensa i el foment de la llengua en tot el domini lingüístic —és allò tant conegut de: De Fraga a Maó i de Salses a Guardamar—, va promoure la creació de la Iniciativa Cultura de Franja (ICF) —coordinadora d'entitats culturals de l'Aragó catalanòfon constituïda per l'Associació Cultural del Matarranya, l'Associació de Consells Locals de la Franja, el Centre d'Estudis Ribagorçans i el mateix Institut d'Estudis del Baix Cinca. Des de la ICF s'impulsen diverses realitats editores, la majoria nascudes de la iniciativa de Josep Galan, com ara la vigent revista mensual de caràcter miscel·lani *Temps de Franja*, la col·lecció de llibres d'investigació en català de temàtica franjolina *La Gavella*, i la col·lecció literària, destinada a donar conèixer obres d'autors nascuts o vinculats a l'Aragó catalanòfon, *Quaderns del Cingle*, hereva de les històriques col·leccions d'idèntiques característiques *Quaderns de la Glera* (1991-1993) i *Quaderns de les Cadolles* (2002-2004).

Si dèiem en iniciar aquesta breu nota que la situació de la llengua catalana a l'Aragó, i a Fraga en particular, l'any 1948 era vista per les autoritats locals, pels funcionaris forasters i, també —tot s'ha de dir—, per bona part dels seus habitants, com una mena de *xapurreat* menyspreable sense cap valor social, ara cal dir que la visió i valoració que tenen els habitants de Fraga sobre la seua llengua ha canviat força. Un canvi que ha significat, si més no entre bona part dels aragonesos catalanoparlants, el reconeixement del nom de la llengua i, alhora, del valor de cosa socialment positiva. En el canvi de la valoració social de la llengua de Fraga, la catalana, hi ha tingut un paper fonamental (si més no en aquest cas l'adjectiu no és gens retòric) la força i la tenacitat de Josep Galan i Castany. No sabem, no podem saber mai, quina hauria estat la situació del català a l'Aragó sense la presència, l'esforç i l'exemple de Josep Galan, però no hi ha dubte que, a hores d'ara, sense Josep Galan la incertesa i la precarietat d'aquesta llengua en aqueix territori encara serien més pregones.

Per mostrar la importància i la significació de la tenacitat i de la generositat en l'esforç en defensa de la llengua de Josep Galan convé esmentar el reconeixement que representà la concessió el 2003 d'un dels Premis d'Acció Cívica de la Fundació Lluís Carulla (aleshores Fundació Jaume I) o el seu nomenament com a conseller de l'Institut d'Estudis Ilerdencs, amb seu a Lleida, i de l'Institut de Estudios Altoaragoneses, amb seu a Osca.

El 26 d'octubre de 2005 Josep Galan i Castany mor inesperadament en una clínica de Lleida. Una forta impressió de desempara recorre la ciutat de Fraga, i la comarca del Baix Cinca en general, i impregna de manera dolorosa l'ànim de totes les persones preocupades i ocupades en la defensa i el foment de la llengua i cultura catalanes a l'Aragó. Se'n fan ressò els mitjans de comunicació, tant a Catalunya com a l'Aragó, amb la publicació d'un seguit de necrològiques que ressalten la figura intel·lectual i l'activa i polièdrica personalitat d'aquest filòleg i mestre fragatí. Malauradament, la mort sorprené Josep Galan sense haver vist acomplir el major del seus somnis, al qual dedicà esforços i afanys durant gairebé trenta anys: l'aprovació en el parlament autonòmic aragonès d'una llei de llengües d'Aragó que contemple el ple reconeixement de la seua llengua, un reconeixement que ha de passar obligatòriament per la declaració de la cooficialitat del català, i de l'aragonès, en aquells territoris aragonesos on aquestes dues llengües romàniques són parlades.